

תקציר מנהלים

מערכת החינוך כמנוף חברתי-כלכלי - צעדים לטיפול ההון האנושי במשק הישראלי

אסף עמית

עמית מכון מילקן

מתמחה קרן טראמפ במשרד החינוך

תודות

ברצוני להודות לצוות מכון מילקן ובראשו לאורלי מובשוביץ לנדסקרונר ולפרופ' גלן יאגו, לצוות קרן טראמפ ובראשו לאלי הורביץ ולד"ר תמי חלמיש אייזמן שאפשרו את כתיבת המחקר הזה ותמכו בו.

תודה מיוחדת למנחה העבודה, פרופ' דוד הרמן, על חשיבתו המקורית והמיוחדת שתרמה רבות לעיצוב ולביצוע של המחקר, ועל שעות של שיחות מרתקות על חינוך, היסטוריה, החברה הישראלית ועוד. תודה לגילה נגר, סמנכ"לית משרד החינוך וראש המנהל לעובדי הוראה, ולנח גרינפלד, ראש אגף הכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך, על שתמכו, עזרו ואפשרו את ביצוע המחקר.

תודתי נתונה גם ליוליה איתן מהמועצה הלאומית לכלכלה על שנתנה את הכיוון הראשוני למחקר זה. כמו כן, סייעו רבות בכתיבת העבודה ובליטושה הסופי אבי, ד"ר גיל עמית, וחברי ושותפי לתכנית העמיתים של מכון מילקן, גלעד ברנד.

הייתי רוצה להודות למספר אנשים שעמם התייעצתי ושוחחתי במהלך ביצוע המחקר, בהם ליאב בן אור, אורן ברנדס, הדס רוט, ינאי זגורי, יוגב חטינה, טלי שפיגל אדר, איתמר יקיר ועדי עמית רוט.

על אודות תוכנית עמיתי מכון מילקן

תוכנית עמיתי מכון מילקן מקדמת את הצמיחה הכלכלית בישראל באמצעות התמקדות בפתרונות חדשניים, מבוססי שוק, לבעיות מתמשכות בתחומים חברתיים, כלכליים וסביבתיים. התוכנית מתמקדת באיתור פתרונות גלובליים והתאמתם למציאות הישראלית ובבניית ממשקים חינויים המחברים בין משאבים ממשלתיים, פילנתרופיים ועסקיים, לטובת צמיחה ופיתוח לאומי בר-קיימא.

התוכנית מעניקה מלגות שנתיות לישראלים מצטיינים, בוגרי מוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובעולם, המתמחים במוקדי קבלת ההחלטות הלאומיים ומסייעים בפיתוח פתרונות באמצעות מחקר והתמחות. היקף הפעילות של עמיתי התוכנית הוא מקסימלי – התמחות, הכשרה ומחקר במשך חמישה ימים בשבוע.

במשך שנת התמחותם עוסקים עמיתי מכון מילקן במחקר המדיניות במשרדי הממשלה וברשויות שלטוניות אחרות, ומסייעים למקבלי ההחלטות ולמעצבי המדיניות בחקר ההיבטים השונים של סוגיות כלכליות, סביבתיות וחברתיות.

בנוסף עורכים העמיתים מחקר מדיניות עצמאי, שמטרתו לזהות חסמים לתעסוקה ולצמיחה בישראל ולאתר פתרונות אפשריים. מחקרי העמיתים מתבצעים בהדרכת צוות אקדמאי ומקצועי מנוסה ותומכים במחוקקים וברגולטורים, המעצבים את המציאות הכלכלית, חברתית והסביבתית בישראל.

במהלך השנה מוענקת לעמיתים הכשרה אינטנסיבית במדיניות כלכלית, ממשל ושיטות מחקר. במסגרת מפגשי ההכשרה השבועיים, העמיתים רוכשים כלים מקצועיים לכתיבת תזכירים, מצגות וניירות מדיניות, וכן כלי ניהול, שיווק ותקשורת. בנוסף, נפגשים העמיתים עם בכירים בממשל ועם אנשי אקדמיה מהשורה הראשונה בישראל ובעולם. בסמסטר הראשון, העמיתים משתתפים בקורס המתמקד בחידושים פיננסיים, במסגרת בית הספר למנהל עסקים באוניברסיטה העברית בירושלים. הקורס מקנה 3 נקודות זכות אקדמיות, ומלמד אותו פרופ' גלן יאגו, מנהל בכיר, ומייסד, המעבדות לחידושים פיננסיים™ במכון מילקן.

את בוגרי התוכנית ניתן למצוא במגוון תפקידים בכירים במגזר הפרטי, כמרצים באקדמיה, במגזר הציבורי וכיועצים לשרים ולמשרדי הממשלה. ישנם בוגרים שנקלטו במשרדי הממשלה, ואחרים המשיכו ללימודים גבוהים באוניברסיטאות מובילות בישראל, ארצות הברית ובריטניה.

תוכנית עמיתי מכון מילקן היא לא פוליטית ובלתי מפלגתית, ואינה מקדמת קו פוליטי או אידאולוגי. התוכנית ממומנת על ידי קרנות פילנתרופיות מובילות בארצות הברית ובישראל ומנוהלת על ידי מכון מילקן.

תקציר מנהלים

נתונים כלכליים עגומים הנוגעים לשיעורים גבוהים של עוני ואי-שוויון ולפיריון עבודה נמוך במשק הישראלי מעלים את השאלה על תפקוד מערכת החינוך בישראל. בסביבה כלכלית זו נדרשת במיוחד מערכת חינוך חזקה ויעילה, אשר תקנה לתלמידיה חינוך איכותי – חינוך שיאפשר להם להשתלב היטב בשוק העבודה ולתרום תרומה כלכלית למשק הישראלי. ציוני המבחנים הבינלאומיים של ילדי ישראל מרמזים שמערכת החינוך רחוקה מאוד מהמצב הרצוי, ובדומה לנתונים הכלכליים, גם מהם עולה שיעור גדול של תלמידים חלשים ופערים גדולים בין התלמידים. עדויות מחקריות רבות המצטברות בשנים האחרונות מעידות כי ישנו קשר הדוק בין איכות מערכת החינוך לבין נתונים כלכליים משקיים, דבר המחדד את הדאגה לעתיד המשק הישראלי. לנוכח העובדה שישראל היא מדינה בעלת שוק עבודה קטן שאינה נהנית ממשאבי טבע רבים, עולה חשיבותו של ההון האנושי בישראל שצריך להיות אחד מקטרי הצמיחה המרכזיים של הכלכלה הישראלית.

על כן עולה הצורך במחקר שישפוך אור על השאלה כיצד מערכת החינוך יכולה לתרום לשיפור ההון האנושי במשק הישראלי, ובכך להביא לשיפור במדדים הכלכליים במשק. הסוגיות המרכזיות את הנושא רבות ומגוונות: מה צריכה מערכת החינוך להקנות לתלמידיה? איזה סוג של ידע ואילו סוגים של כישורים ומיומנויות יוכלו לשפר את איכות ההון האנושי של תלמידיה? מה דרוש לשם כך? מהי חשיבותו של כוח ההוראה בנושא? היכן טמונות ההזדמנויות הגדולות? ועוד. תשובות טובות לשאלות הרבות שהוצגו כאן עשויות להציב את מערכת החינוך בישראל כמערכת חינוך מובילה, המשמשת דוגמה למערכת לומדת שיודעת לצאת ממשברים וללמוד מהם. מערכת כזאת תהיה מנוף רב-עוצמה לחברה חזקה ולכלכלה חזקה.

בעבודה זו ננסה להציע כיוונים לתשובות אפשריות לשאלות הגדולות המעסיקות את מערכת החינוך, הן מבחינת המדיניות הרצויה והן מבחינת המשך המחקר הרצוי לצורך העמקת הידע והמומחיות בנושאים הרלוונטיים להון האנושי במשק הישראלי.

בשל מורכבות השאלות והצורך בזווית ראייה רחבה ככל האפשר, הכוללת היבטים חינוכיים, כלכליים, חברתיים וניהוליים, רואיינו במסגרת עבודה זו 40 מומחים, המייצגים תחומי תוכן מגוונים. בין המרואיינים בכירים במגזר הציבורי, מנהלים במגזר העסקי (שכל אחד מהם ניהל במצטבר אלפי עובדים או יותר), אנשי אקדמיה מתחומי הכלכלה, החינוך, הסוציולוגיה והפסיכולוגיה, מנהלי משאבי אנוש וכוח אדם, חוקרים של שוק העבודה, אנשי חינוך, עיתונאים ועוד.

מניתוחי הראיונות עלו כמה ממצאים מעניינים. בתחום הכישורים, היכולות והידע עלו שבעה נושאים חשובים במיוחד: יכולות עצמאיות של למידה ופתרון בעיות, היכרות רחבה עם תחומי עניין שונים, שליטה בשפה האנגלית, חשיבה ביקורתית והשוואתית, יכולת התבטאות בכתב ובעל פה, ידע מתמטי ומדעי ומודעות אזרחית ואתית. כמו כן, לדברי המומחים שרואיינו, ישנם היום ליקויים רבים ביכולות הביטוי של בוגרי מערכת החינוך, שליטה לא מספקת בשפה האנגלית, ידע כללי דל והיכרות מעטה עם תחומי עניין שונים, חוסר ביוזמה ובנכונות להתמדה ולעבודה קשה וכן שיעור נמוך מאוד של בוגרים בעלי הכשרה מתמטית מדעית מספקת.

מניתוח הכישורים והיכולות הנדרשים כיום מבוגרי מערכת החינוך והליקויים שנמצאו בנושא מחד גיסא, ומהמחקרים הקיימים המצביעים על מרכזיות המורים ביצירת חינוך טוב מאידך גיסא, עולה חשיבותה של איכות סגל ההוראה במערכת

החינוך. נראה כי ללא פעולה דחופה בנושא, שתביא לידי גיוס ושימור של מורים מעולים, לא יהיה אפשר לעמוד בדרישות המשק הישראלי להון אנושי איכותי. המומחים שרואיינו העלו תובנות והציעו הצעות שמטרתן הבטחת איכות ההוראה לצד העלאת דימוי מקצוע המורה. בין ההצעות שעלו: העלאת סף הקבלה ללימודי הוראה, קידום ופיתוח של תכניות המצטיינים הייחודיות להכשרה להוראה, יצירת מסלול מיוחד לדוקטורים ולדוקטורנטים שיצטרפו למערכת החינוך, הפיכת מקצוע ההוראה למקצוע קליני, ומתן עצמאות מקצועית פדגוגית למורים ולמנהלים. נוסף על כך, פעמים רבות עלה בראיונות קושי מיוחד שעמו מתמודדת מערכת החינוך, והוא אי-האפשרות להעביר מתפקידם מורים גרועים אשר גורמים נזק למערכת. בעוד נושא הקביעות עלול להיות שנוי במחלוקת, הרי שהייתה תמימות דעים שיש ליצור מנגנון שיאפשר למנהלים גמישות במקרים קיצוניים מסוג זה, כדי שלא לגרום נזק כבד לתלמידים בבית הספר.

הצעות ורעיונות לפעולה הועלו גם ברמת המערכת כולה. ההשקעה באוכלוסיות ספציפיות, ובהן אוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך וילדי הגיל הרך (גילאי 3-6) נראית הכרחית לנוכח הרצון והצורך לפתח את ההון האנושי. אוכלוסיות אלו הן בעלות הפוטנציאל הגבוה ביותר לתשואה גבוהה על ההשקעה בהן. מומחים רבים ציינו במיוחד את הצורך הכלכלי והחברתי להשקיע באוכלוסיית ערביי ישראל – השקעה שתחזק את ההון האנושי במשק הישראלי והן את החברה הישראלית בכללותה. כן הועלו המלצות לקבוע מדדי הצלחה אלטרנטיביים לבתי ספר, ליצור מאגר נתונים ומערכת איכותית לניהול כוח האדם בהוראה, ולאמץ מדיניות של מחקר וחדשנות במערכת החינוך.

ממצאי העבודה עולה כי יש צורך דחוף בפעולה. מערכת החינוך במדינת ישראל צריכה לשאוף להיות מערכת חינוך מובילה ברמה עולמית, שתעצב חברה חזקה וכלכלה חזקה המתבססת על הון אנושי איכותי. אנו סבורים שההמלצות שיובאו בעבודה זו הן תשתית ראויה לשינוי ולפעולה. גם אם אפשר לחלוק על חלקן, אי-אפשר להפריז בחשיבות הצורך לבצע בדחיפות שינויים במערכת החינוך.

המלצות ומסקנות מרכזיות

כישורים ויכולות

יש לפעול לפיתוח הכישורים והיכולות הבאים: יכולות עצמאיות של למידה ופתרון בעיות, היכרות רחבה עם תחומי עניין שונים, שליטה בשפה האנגלית, חשיבה ביקורתית והשוואתית, יכולת התבטאות בכתב ובעל פה, ידע מתמטי ומדעי ופיתוח מודעות אזרחית ואתית. כמו כן יש לחזק את יכולת ההתמדה ואת הנכונות לעבודה קשה וללמידה מאומצת בקרב בוגרי מערכת החינוך, כדי שייגיעו מוכנים יותר למערכת ההשכלה הגבוהה ולשוק העבודה. יש לפעול לפיתוח הכישורים והיכולות האלה הן ברמת תכנית הלימודים והן ברמת שיטות הלימוד המתאימות לכך. הדבר מצריך מאמצים רבים במחקר ובפיתוח, אך לנוכח צורכי המשק הישראלי, מדובר בהשקעה הכרחית ומשתלמת.

כוח ההוראה

גיוס ושימור של מורים מצטיינים הם הכרח שאי-אפשר להפריז בחשיבותו. יש להשקיע בכך משאבים רבים כדי להבטיח את איכות ההוראה במערכת החינוך. מומלץ לעשות זאת בשתי דרכים: א. סינון ומיון קפדניים של מועמדים, באמצעות העלאת ספי הקבלה, הקמת מערכת מיון איכותית וקידום ופיתוח של תכניות המצטיינים להכשרה להוראה. ב. חיזוק מעמד המורה ויצירת דימוי טוב יותר של מקצוע ההוראה, וזאת באמצעות מתן עצמאות למורים ולמנהלים, הפיכת מקצוע ההוראה למקצוע קליני, שיפור סביבת העבודה ומתן אפשרות להתפתחות מקצועית משמעותית בתפקיד.

השקעה באוכלוסיות בעלות פוטנציאל לתשואה גבוהה על ההשקעה

אוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך ואוכלוסיית הילדים בגילאי 3-6 עשויות לעשות קפיצה משמעותית בהיבט ההון האנושי אם יושקעו בהן משאבים באופן נכון ומקצועי. על כן חשוב שיהיה גוף מקצועי בעל ידע בכלכלה ובחינוך, שיבחן את ההשקעות הכדאיות ביותר מבחינה כלכלית, חברתית וחינוכית, יציע את הדרכים האופטימליות להשקעה וילווה את ביצועה. לאסטרטגיה זו עשויה להיות חשיבות רבה ביותר בקידום נושא ההון האנושי במשק הישראלי.

מדיניות מחקר וחדשנות

לנוכח העובדה שתחום החינוך מאופיין בשאלות רבות ובתשובות מעטות, כמעט בכל היבט חינוכי, הרי שמדיניות מחקר וחדשנות הכרחית למערכת חינוך השואפת להיות מערכת מובילה. מדיניות שכזו תאפשר לבחון רעיונות חדשים ותכניות לימוד חדשות, תהווה פלטפורמה לניסויים ותאגד את כל המידע שיצטבר מהם. כך יהיה אפשר לצבור בתוך מספר לא רב של שנים ידע משמעותי שיהפוך את מערכת החינוך בישראל למערכת מובילה מסוגה בעולם.

FELLOWS | MILKEN
PROGRAM | INSTITUTE

תוכנית עמיתי מכון מילקן
רחוב ושינגטון 4
ירושלים, 9418704

info@mifellows.org
www.mifellows.org